

KS. HELMUT JAN SOBECZKO

NIEDZIELA DNIEM DUCHA ŚWIĘTEGO

I. WPROWADZENIE

List apostolski Jana Pawła II *Dies Domini* (DD) został opublikowany nie tylko ze względu na znaczenie i ważność samej niedzieli, ale także ze względu na współczesne problemy, jakie wiążą się ze świętowaniem dnia Pańskiego (spadająca liczba uczestników w niedzielnej Eucharystii, sekularyzacja życia społecznego, braki formacyjne)¹ Do braków formacyjnych należy zaliczyć również brak świadomości pneumatologicznej w niedzielnym świętowaniu.

Istnieje w naszych czasach niewątpliwa konieczność naukowej refleksji teologicznej nad naturą i działaniem Ducha Świętego. Krótki zarys rozwoju pneumatologii przedstawia Jan Paweł II w encyklice *Dominum et Vivificantem* (nr 2). Papież stwierdza, iż dokładnie sto lat temu rozpoczął się „czas pneumatologii” Kościół stale winien odnawiać i pogłębiać świadomość pneumatologiczną wiernych. To od papieża Leona XIII obserwujemy rozwój zwłaszcza pneumatologii eklezjologicznej², pogłębionej następnie przez Piusa XII w encyklice *Mystici Corporis* (29 czerwca 1943 r.)³, w której odwołuje się do Ducha Świętego jako do życiodajnej zasady Kościoła, zgodnie z którą Duch Święty działa w jedności z głową Ciała Mistycznego – z Chrystusem.

Ks. dr hab. Helmut Jan SOBECZKO, prof. nadzw. – kierownik Katedry Liturgiki i Hagiografii oraz dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego; adres do korespondencji: ul. Kardynała Kominka 1A, 45-032 Opole.

¹ Zob. P. M a r i n i. *La Lettera apostolica „Dies Domini”* „Liturgia” 33:1999 nr 153 s. 277-285.

² Leon XIII ogłosił encyklikę *Divinum illud munus* (9 maja 1897 r.), w której dokonał pewnej syntezy dotychczasowej nauki o Duchu Świętym. On też nazwał Ducha Świętego „duszą Kościoła” Zob. „Acta Sanctae Sedis” 29:1896-1897 s. 650.

³ „Acta Apostolicae Sedis” 35:1943 s. 193-248.

Znaczący jednak etap rozwoju refleksji pneumatologicznej wyznacza Sobór Watykański II, który zaakcentował potrzebę ożywienia nauki o Duchu Świętym, co potwierdził papież Paweł VI słowami: „Po chrystologii, a zwłaszcza eklezjologii Soboru winno nastąpić nowe studium i nowy kult Ducha Świętego, właśnie jako nieodzowne dopełnienie nauczania soborowego”⁴

O roli Ducha Świętego w życiu Kościoła świadczą również współczesne ruchy charyzmatyczne i zielonoświątkowe. Na podkreślenie zasługuje bardzo żywy ruch odnowy charyzmatycznej. Wielu ludzi doświadcza tego, co powszechnie określa się jako „chrzest w Duchu Świętym” Używa się też innych określeń, takich jak: „uwolnienie Ducha”, „odnowa w Duchu Świętym” „wylanie Ducha Świętego”, „nowe narodzenie” Z badań amerykańskich wynika, że wydarzenie to staje się udziałem 54 tysięcy osób dziennie, co w skali roku daje około 19 milionów chrześcijan⁵

Nie można jednak mówić o jakimś całkowicie nowym „odkryciu” Ducha Świętego, gdyż w tradycji zachodniej pneumatologiczny wymiar liturgii zawsze był obecny w tekstach liturgicznych, mniej natomiast w refleksji teologicznej, zwłaszcza eklezjologicznej⁶ Znaczną poprawę obserwujemy dopiero w okresie posoborowym⁷ Nic więc dziwnego, iż pierwotny tekst Konstytucji o liturgii wspominał Ducha Świętego jedynie dwukrotnie, dopiero w wyniku dalszej dyskusji nad ostateczną wersją tekstu wymienia się Go pięciokrotnie, odwołując się do tekstów biblijnych⁸

Bez wątpienia w tej materii wiele możemy nauczyć się od teologicznej tradycji wschodniego chrześcijaństwa. W tradycji tej prawda o Trójcy Świętej odgrywa pierwszorzędną rolę. Wyznacza ona również sposób myślenia o Ko-

⁴ Audiencja generalna z czerwca 1973 r. – cyt. za *Dominum et Vivificantem* 2. Zob. szerzej: M. M a r c z e w s k i. *Duch, który jednoczy. Zarys pneumatologii*. Lublin 1998 s. 21-13.

⁵ Zob. K. M c D o n n e l l, G. T M o n t a g u e. *Inicjacja chrześcijańska a chrzest w Duchu Świętym. Świadectwo z pierwszych ośmiu wieków*. Tłum. M. Górnicki, W. Kustra. Kraków 1997 s. 6.

⁶ Zob. H. M ü h l e n. *Die Wirksamkeit des Heiligen Geistes als Ermöglichungsgrund jeglichen liturgischen Tuns. Zum dogmatischen Verständnis der Aussagen der Liturgiekonstitution*. W: *Liturgie in der Gemeinde*. Red. P. Bormann, H. J. Degenhardt. T 2. Salzkotten 1965 s. 40-61.

⁷ Por. H. L a m i n s k i. *Die Entdeckung der pneumatologischen Dimension der Kirche durch das Konzil und ihre Bedeutung*. W: *Sapienter ordinare*. Red. F. Hoffmann. Leipzig 1969 s. 392-405.

⁸ KL 2 (Ef 2, 21-22), 5 (Iz 61, 1; Łk 4, 18) i 6 (Mk 16, 15; Rz 8, 15); zob. F. E i s e n b a c h. *Der Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst. Systematische Studien zur Liturgiekonstitution des II. Vatikanischen Konzils*. Mainz 1982 s. 174-176.

ściele i o liturgii, a zwłaszcza o Eucharystii. Zgodnie z perspektywą trynitarną podkreśla się ścisły związek między osobą Chrystusa a Duchem Świętym. Udzielony przez Chrystusa dar Ducha Świętego uobecnia osobę Jezusa w Kościele, w jego sakramentach, a zwłaszcza w Eucharystii. Dlatego Kościół, zwłaszcza jako wspólnota eucharystyczna, jest szczególnym miejscem działania mocy Ducha Świętego. To On w sprawowanej liturgii uobecnia Chrystusa i całe Jego zbawcze misterium paschalne. Liturgia jest zatem jedną wielką epiklezą, czyli prośbą do Ojca o dar Ducha Świętego. Prośba ta jest zawsze skuteczna, gdyż – zgodnie z nauką św. Cyryla Jerozolimskiego – „czegokolwiek dotknie Duch Święty, to wszystko jest uświęcone i przemienione”⁹

W nawiązaniu do powyższych zdań bardzo słuszne wydaje się być stwierdzenie jednego z długoletnich członków Komisji Mieszanej do Spraw Dialogu Katolicko-Prawosławnego, iż prawdziwej wrażliwości na działanie Ducha Świętego, pogłębionego sposobu myślenia i dostrzegania nowych możliwości mogą nauczyć nas uzgodnione dokumenty dialogu katolicko-prawosławnego. Terminologia i sposób argumentacji tych dokumentów wskazują na wspólną tradycję niepodzielonego chrześcijaństwa pierwszego tysiąclecia¹⁰ Dla omawianej tu problematyki szczególne znaczenie mają trzy pierwsze dokumenty: *Misterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej* (Monachium 1982), *Wiara, sakramenty i jedność Kościoła* (Bari 1987) oraz *Sakrament kapłaństwa w sakramentalnej strukturze Kościoła* (Uusi Valamo 1988)¹¹ Wschód chrześcijański jest bowiem „zapomnianą połową nas samych, która powinna stać się na nowo obecna i płodna w naszym chrześcijaństwie”¹² Tradycja wschodnia i zachodnia ukazuje zatem liturgię Kościoła jako szczególną epifanię Ducha Świętego. Widoczne to jest zwłaszcza w sakramentach – z Eucharystią na czele¹³

⁹ *Katecheza XXII (V mistag.) 7*. W: *Katechezy*. Tłum. W. Kania. Warszawa 1973 s. 319.

¹⁰ W. Hryniewicz z. *Myśleć razem z innymi. Doświadczenia teologa w dialogu z prawosławiem*. W: *Tożsamość i dialog*. Red. P. Jaskóła. Sympozja 15. Opole 1997 s. 26.

¹¹ Polski przekład dokumentów: W. Hryniewicz z. *Kościół siostrzany. Dialog katolicko-prawosławny 1980-1991*. Warszawa 1993 s. 35-75.

¹² Wypowiedź kard. Yves Congara (*Essais œcuméniques*. Paris 1984 s. 108 – cyt. za: Hryniewicz z. *Myśleć razem z innymi* s. 24).

¹³ H. Sobeczek o. *Liturgia epifanią Ducha Świętego*. „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 15-22.

II. DUCH ŚWIĘTY W TEOLOGICZNEJ REFLEKSJI LISTU APOSTOLSKIEGO *DIES DOMINI*

Narastającą świadomość pneumatologiczną obserwujemy również w refleksji teologicznej nad niedzielą. Wyrazem tego jest również List apostolski Jana Pawła II *Dies Domini*, w którym Papież jeden, niezbyt obszerny, punkt poświęcił niedzieli jako „Dniowi daru Ducha Świętego” (DD 28). Odczuwa się tu pewien niedosyt, chociażby w porównaniu z encykliką *Dominum et Vivificantem* (DV).

1. *Duch Święty jest darem – niedziela dniem daru Ducha Świętego*

List apostolski, jak wskazuje sam tytuł numeru 28, ukazuje Ducha Świętego przede wszystkim w kategorii daru. Zmartwychwstały Chrystus dar ten przekazał swoim uczniom wieczorem w dniu Paschy: „Ukazując się Apostołom wieczorem w dniu Paschy, Jezus tchnął na nich i powiedział: «Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuścicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane» (J 20, 22-23). To tchnienie Ducha Świętego było wielkim darem, jaki Zmartwychwstały ofiarował swoim uczniom w wieczór niedzieli paschalnej” (DD 28).

Dar Ducha Świętego został wylany na Kościół również w dniu Pięćdziesiątnicy. Dokument papieski stwierdza: „Również w niedzielę, pięćdziesiąt dni po zmartwychwstaniu, Duch zstąpił z mocą – niczym «uderzenie gwałtownego wichru» i w postaci «języków ognia» (por. Dz 2, 2-3) – na Apostołów zgromadzonych razem z Maryją” (tamże).

O Duchu Świętym, który jest Osobą-Darem, bardziej szczegółowo mówi Papież w encyklice *Dominum et Vivificantem* (z 18 maja 1986)¹⁴ To właśnie na progu wydarzeń paschalnych dokonało się nowe i „definitywne objawienie się Ducha Świętego jako Osoby, która jest Darem” Wydarzenia paschalne – męka, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa – są równocześnie „czasem nowego przyjścia” Ducha Świętego jako Parakleta i Ducha Prawdy „W darze z Syna dopełnia się objawienie i obdarowanie odwiecznej Miłości: Duch Święty, który w nieprzeniknionych głębiach Bóstwa jest Osobą-Darem za sprawą Syna, czyli poprzez tajemnicę paschalną, w nowy spo-

¹⁴ „Acta Apostolicae Sedis” 78:1986 s. 809-900.

sób zostaje dany Apostołom i Kościołowi, a przez nich ludzkości i całemu światu” (DV 23).

Wyniesienie Chrystusa w Duchu Świętym, pełnego mocy Syna Bożego, osiąga swój zenit w zmartwychwstaniu. Ta moc Chrystusa, której źródło kryje się w niezgłębionej komunii trynitarniej, objawia się przede wszystkim w tym, że daje Apostołom i Kościołowi w darze Ducha Świętego. Spełnia w ten sposób obietnicę: „jeśli odejdę, pošlę Go do was” (J 16, 7). Uczynił to w Wieczerniku „wieczorem owego pierwszego dnia tygodnia” (J 20, 19). Jego przyjście napełniło zebranych radością, otrzymali w darze Ducha Świętego. Zmartwychwstały Chrystus przynosi i daje Go za cenę swojego odejścia (DV 24).

2. Znaczenie Pięćdziesiątnicy w życiu Kościoła

Istnieje ścisła więź między niedzielą Zmartwychwstania a niedzielą Pięćdziesiątnicy. Jan Paweł II ukazuje znaczenie Pięćdziesiątnicy – dzięki temu wydarzeniu Duch Święty dał początek Kościołowi i odtąd stale go ożywia: „Pięćdziesiątnica jest nie tylko wydarzeniem, które dało początek istnieniu Kościoła, ale tajemnicą, która nieustannie go ożywia” (DD 28). Papież w tym stwierdzeniu streszcza obszerniejszą naukę, jaką na ten temat zawarł we wspomnianej encyklice *Dominum et Vivificantem* (nr 22-26), do tego też fragmentu odsyła.

Po wypełnieniu dzieła zbawczego na ziemi „zesłany został w dzień Zielonych Świąt Duch Święty, aby Kościół ustawicznie uświęcał, aby w ten sposób wierzący mieli przez Chrystusa w jednym Duchu dostęp do Ojca (por. Ef 2, 18). On to właśnie jest Duchem życia, czyli źródłem wody tryskającej na żywot wieczny (por. J 4, 14; 7, 38-39); przez Niego Ojciec ożywia ludzi umarłych na skutek grzechu, zanim śmiertelne ich ciała wskrzesi w Chrystusie” (KK 4).

Sobór Watykański II mówi „o narodzinach Kościoła” w dniu Pięćdziesiątnicy:

Wydarzenie Zielonych Świąt stanowi definitywne ujawnienie tego, co dokonało się w tymże samym Wieczerniku już w niedzielę wielkanocną. Chrystus zmartwychwstały przyszedł i „przyniósł” Apostołom Ducha Świętego. Dał im Go mówiąc: „Weźmijcie Ducha Świętego!” To, co wówczas zostało dokonane w ukryciu Wieczernika „przy drzwiach zamkniętych” – to z kolei w dniu Pięćdziesiątnicy zostaje objawione na zewnątrz, wobec ludzi. Drzwi Wieczernika otwierają się i Apostołowie wychodzą do mieszkańców i pielgrzymów zgromadzonych w Jerozolimie z okazji święta, aby dawać świadectwo o Chrystusie w mocy Ducha Świętego. W ten sposób wypełnia się zapowiedź: „On będzie świadczył o Mnie. Ale wy też świadczycie, bo jesteście ze Mną od początku” (KK 25).

Wraz z „przyjściem”, czyli zesłaniem Ducha Świętego na Apostołów, zgromadzonych w jerozolimskim Wieczerniku wespół z Maryją, Matką Pana, rozpoczął się czas Kościoła. Apostołowie „wraz z przyjściem Ducha Świętego poczuli się zdolni do tego, aby wypełniać powierzone im posłannictwo. Poczuli się mężni. To właśnie sprawił w nich Duch Święty i nieustannie sprawia w Kościele poprzez ich następców. W ten sposób, można powiedzieć, trwa w Kościele łaska Pięćdziesiątnicy” (tamże).

3. Jedność „Paschy tygodnia” i „Pięćdziesiątnicy tygodnia”

W końcowym fragmencie refleksji nad niedzielą jako dniem daru Ducha Świętego Jan Paweł II mówi o wewnętrznej jedności niedzieli Zmartwychwstania i niedzieli Pięćdziesiątnicy. Treść obu niedziel jest równocześnie treścią teologiczną każdej niedzieli. Dlatego nazywa każdą niedzielę cotygodniową Paschą („*Hebdomadis Pascha*”) i cotygodniową Pięćdziesiątnicą („*Pentecoste hebdomadis*”).

Chociaż liturgia świętuje w szczególny sposób to wydarzenie [Pięćdziesiątnicę] podczas dorocznej uroczystości, która kończy „wielką niedzielę”¹⁵, jest ono wpisane – właśnie ze względu na swą ścisłą więź z tajemnicą paschalną – także w głębokie znaczenie każdej niedzieli. „Pascha tygodnia”, staje się więc w pewien sposób „Pięćdziesiątnicą tygodnia” w której chrześcijanie wciąż na nowo przeżywają radosne spotkanie Apostołów ze Zmartwychwstałym, a On ożywia ich tchnieniem swego Ducha (DD 28).

Warto również podkreślić fakt, iż także teksty liturgiczne *Mszалу rzymskiego*, zwłaszcza Modlitwy eucharystyczne, w każdą niedzielę „uroczyście obchodzą” zmartwychwstanie Chrystusa i zesłanie Ducha Świętego na Apostołów: „Dlatego stajemy przed Tobą i zjednoczeni z całym Kościołem uroczyście obchodzimy pierwszy dzień tygodnia, w którym Jezus Chrystus zmartwychwstał i zesłał na Apostołów Ducha Świętego”¹⁶ W tekstach tych można doszukać się jedności tzw. Pięćdziesiątnicy Janowej (J 20, 19-23) z Pięćdziesiątnicą Łukaszową (Dz 2, 1-13).

¹⁵ Jan Paweł powołuje się na św. Atanazego z Aleksandrii, który okres wielkanocny nazywa jedną „wielką niedzielą” Zob. A t h a n a s i u s. *Epistulae heortasticae* 1, 10. PG 26, 1366.

¹⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*. Modlitwy eucharystyczne I-III (Wspomnienie tajemnicy dnia w niedzielę). Poznań 1986 s. 304*, 313*, 320*

4. Niedziela dniem światłości i dniem ognia

W swojej pneumatologicznej refleksji nad niedzielą Jan Paweł II odwołuje się również do dwóch obrazów – do „światła” i do „ognia” (DD 28). Światło symbolizuje Chrystusa, ale także Ducha Świętego. Światło Chrystusa związane jest z ogniem Ducha Świętego (biblijne ogniste języki – Dz 2, 3). Dlatego obecność zmartwychwstałego Pana, który daje Ducha Świętego, sprawia, że każda niedziela jest dniem światłości i ognia. Do symboliki światła i ognia odwołują się również przekazy patrystyczne¹⁷. Odnośny fragment Listu apostołskiego stwierdza: „Niedziela jest dniem światłości, można więc nazwać ją także dniem «ognia», nawiązując do Ducha Świętego. Światłość Chrystusa jest bowiem głęboko związana z «ogniem» Ducha, a obydwa te obrazy wskazują na sens chrześcijańskiej niedzieli” (tamże).

III. DUCH ŚWIĘTY W UOBECNIANIU CHRYSYUSA I JEGO ZBAWCZE DZIEŁO W NIEDZIELNYM ZGROMADZENIU EUCHARYSTYCZNYM

Dla omawianej tu problematyki pneumatologicznej najważniejsze jest stwierdzenie końcowe art. 6 soborowej Konstytucji o liturgii, w którym uobecnienie całego misterium paschalnego Chrystusa w liturgii zostało przypisane „mocy Ducha Świętego (*per virtutem Spiritus Sancti*)” Cały kontekst tego stwierdzenia odnosi się przede wszystkim do niedzielnego zgromadzenia liturgicznego:

Od tego czasu Kościół nigdy nie zaprzestał zbierać się na odprawianie paschalnego misterium (*in unum conveniret ad paschale mysterium celebrandum*), czytając to, „co było o Nim we wszystkich Pismach” (Łk 24, 27), sprawując Eucharystię, w której „uobecnia się zwycięski triumf Jego śmierci”, i równocześnie składając dzięki „Bogu za niewysłowiony dar” (2 Kor 9, 13) w Chrystusie Jezusie, „dla uwielbienia Jego chwały” Ef 1, 12), przez moc Ducha Świętego (KL 6).

Powyższe zdanie jest jedynym wyraźnym stwierdzeniem teologicznym Konstytucji o liturgii, które najpełniej ukazuje pneumatologiczny wymiar

¹⁷ List apostołski Jana Pawła II odwołuje się do Klemensa Aleksandryjskiego (*Stromati* VI 138, 1-2. PG 9, 354).

liturgii. Tekst łaciński i tłumaczenie polskie nie oddają w pełni stanowiska wielu Ojców soborowych podczas ich dyskusji nad tym zdaniem, a także intencji Soborowej Komisji Liturgicznej, redagującej ostateczną wersję tekstu. Komisja ta, w odpowiedzi na postulat wyrażony przez jednego z Ojców soborowych, aby końcowym zdaniem o „działającej mocy Ducha Świętego” objąć nie tylko ostatni człon zdania, ale cały akapit, wyjaśniła, że właśnie w tym celu umieszcza ten zwrot na końcu zdania¹⁸ Tłumaczenie niemieckie końcowy fragment oddaje odrębnym zdaniem, co lepiej ukazuje pneumatologiczny sens art. 6 Konstytucji o liturgii: „Wszystko to dzieje się mocą Ducha Świętego”¹⁹

To Duch Święty gromadzi w jedno Kościół, w którym uobecnia On Chrystusa i Jego zbawcze dzieło (misterium paschalne) sprawowane w liturgii. Dotykamy tu samej istoty liturgii (KL 2), która jest „wypełnianiem kapłańskiego urzędu Chrystusa” w zgromadzeniu – w Kościele (KL 7).

Zgromadzenie jest Ciałem Chrystusa, ożywionym przez Ducha Świętego. Innymi słowy, zgromadzenie jest widzialnym znakiem niewidzialnej obecności Chrystusa. Tym, który sprawia obecność Chrystusa i jest źródłem oraz sprawcą jedności całego zgromadzenia – Kościoła – jest Duch Święty²⁰ Dobitnie wyrażają to syryjskie *Didascalia Apostolorum* (III wiek):

Nakazuj i tłumacz swojemu ludowi, aby był wierny w gromadzeniu się, aby nikt nie umniejszał Ciała Chrystusa. Niech każdy stosuje do siebie, a nie do innych, słowa Chrystusa: „Kto nie zbiera ze Mną, rozprasza” (Mt 12, 30; Łk 11, 23). Jesteście członkami Chrystusa, a zatem nie należy rozpraszać się wam poza Kościołem, nie gromadząc się w nim. Chrystus, głowa nasza, zgodnie ze swą obietnicą uobecnia się i wchodzi z nami w łączność, dlatego nie gardźcie sobą wzajemnie, nie pozbawiajcie Pana jego członków. Nie rozrywajcie Jego Ciała, nie rozpraszać Go²¹

¹⁸ *Modus 24, Responsio*. W: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*. T. 2. Cz. 5. Città del Vaticano 1971 s. 515-516.

¹⁹ „All das aber geschieht in der Kraft des Heiligen Geistes” (zob. *Das Zweite Vatikanische Konzil. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen lateinisch und deutsch. Kommentare*. Red. H. Vorgrünster. T. 1. Freiburg im Br. 1966 s. 21.

²⁰ I. S c i c o l o n e. *L'assemblea liturgica opera dello Spirito Santo*. W: *L'assemblea liturgica*. Palermo 1979 s. 111-120.

²¹ *Didascalia Apostolorum* II 59. Cyt. za: S. C z e r w i k. *Eucharystia objawia i buduje Kościół – niedzielne sprawowanie Eucharystii*. W: *II Kongres Eucharystyczny. Pomoce teologiczno-duszpasterskie dla parafii*. Red. bp S. Napierała. Poznań 1987 s. 129; J. L é c u y e r *Zgromadzenie liturgiczne: jego fundamenty biblijne i patrystyczne*. „Concilium” 1-10:1965/66. 1968 s. 130.

Odnosnie do niedzielnego zgromadzenia liturgicznego, opierając się zwłaszcza na tekstach biblijnych²², można stwierdzić, iż Duch Święty:

- 1) jednoczy, gromadzi rozproszonych i ożywia (1 Kor 12, 12-13);
- 2) uobecnia Chrystusa i Jego zbawcze misterium (Mt 18, 20);
- 3) mówi do zgromadzenia w słowie Bożym (J 16, 13; Ga 3, 5; Ef 6, 17);
- 4) modli się za nami (Rz 8, 26-27; 1 Kor 12, 5);
- 5) przemienia, odnawia, oczyszcza (J 20, 22-23);
- 6) posyła, aby świadczyć (J 1, 33-34; Rz 8, 16; Mt 10, 19).

Zgromadzenie liturgiczne nie tylko uobecnia mocą Ducha Świętego Chrystusa-Głowę, ale ożywia całe Ciało, którym jest Kościół (*Ekklesia*). W Nowym Testamencie *Ekklesia* to już nie tylko „naród Izraela”, ale wszystkie narody: „Wy, którzyście byli nie ludem, teraz zaś jesteście ludem Bożym” (1 P 2, 10). Nowy lud Boży ma w Nowym Testamencie przede wszystkim wymiar kultyczny. Kościół jest utworzony przez Chrystusa, jest J e g o Kościołem (Mt 16, 18), zbudowanym z „żywych kamieni” na fundamencie, którym jest Chrystus (1 P 2, 5).

Wspólnota wiernych – Kościół (*Ekklesia*) – w języku biblijnym przedstawiana jest w obrazach kultycznych jako świątynia Boża (1 Kor 3, 16-17; 2 Kor 6, 16; Ef 2, 21). Bóg nie mieszka w świątyni materialnej (Dz 7, 48), ale „mieszka w nas”, w swoim ludzie, który jest prawdziwą „świątynią Bożą”²³ Chrześcijanin mocą Ducha Świętego, którego otrzymuje od zmarłychwstałego Chrystusa (J 7, 39), staje się mimo swej cielesności świątynią duchową: „Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest świątynią [przybytkiem] Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie?” (1 Kor 6, 19).

W zmarłychwstałym Chrystusie zespala się i wzrasta – mocą Ducha Świętego – cała duchowa świątynia: „Zbudowani na fundamencie apostołów i proroków, gdzie kamieniem węgielnym jest sam Chrystus Jezus. W Nim zespalana cała budowla rośnie na świętą w Panu świątynię, w Nim i wy także wznosicie się we wspólnym budowaniu, by stanowić mieszkanie Boga przez Ducha” (Ef 2, 20-22).

W niedzielnym zgromadzeniu liturgicznym Duch Święty uobecnia Chrystusa z całym Jego dziełem zbawczym – od wcielenia do powtórnego przyjścia w chwale (KL 2, 102)²⁴ Konstytucja o liturgii osobę Jezusa i Jego dzieło

²² Iz 2, 2-4; Ez 36, 24-28; 1 Kor 12, 4-11; Dz 2, 46-47; Dz 13, 52; Ef 6, 17 i inne.

²³ S. M a r s i l i. *La Liturgia, momento storico della salvezza*. W: *Anámnesis*. T 1 Torino 1974 s. 112-113.

²⁴ Jednym z pierwszych, którzy na problematykę tę zwrócili uwagę i zaliczyli ją do istot-

zbawcze określa pojęciem „misterium” – *mysterium Christi*²⁵ W konkluzji trzeba stwierdzić, iż kiedy mówimy o rzeczywistej obecności Chrystusa w zgromadzeniu sprawującym liturgię, to równocześnie mówimy o rzeczywistym uobecnianiu się całego Jego dzieła zbawczego (uobecnia się misterium Chrystusa), którego ośrodkiem i punktem szczytowym jest misterium paschalne (męka, śmierć i zmartwychwstanie), czyli przejście ze śmierci do życia (KL 5-6, 104)²⁶ To przejście w życiu wiernych (w Kościele) aktualizuje się w sposób sakramentalny w zgromadzeniu liturgicznym. Dokonuje tego mocą Ducha Świętego realnie obecny Chrystus. Obecność ta nie jest bierna, ale dynamiczna i czynna. W zgromadzeniu liturgicznym ponadto Chrystus może być obecny w wieloraki sposób: w osobie odprawiającego kapłana, poprzez swoje słowo, pod postaciami eucharystycznymi oraz w znakach sakramentalnych. Wszystkie te obecności występują przede wszystkim w niedzielnym zgromadzeniu sprawującym Eucharystię²⁷

Jan Paweł II w encyklice *Dominum et Vivificantem* (nr 61) naukę powyższą streszcza w sposób bardzo precyzyjny:

Duch Święty sprawia, że Chrystus, który odszedł, przychodzi – teraz i zawsze – w nowy sposób. To nowe przychodzenie Chrystusa za sprawą Ducha Świętego i Jego stała obecność i działanie w życiu duchowym dokonują się w *rzeczywistości sakramentalnej*. W niej Chrystus, który odszedł w swym widzialnym człowieczeństwie, przychodzi, jest obecny i działa w Kościele w sposób tak wewnętrzny i zespolony, że czyni Kościół swoim Ciałem. Jako Ciało Chrystusa Kościół żyje, działa i wzrasta „aż do skończenia świata” To wszystko dokonuje się za sprawą Ducha Świętego.

Wprawdzie moc Ducha Świętego objawia się w każdym sakramencie, jednak szczególnym miejscem Jego działania jest dokonujące się w liturgii wydarzenie eucharystyczne (Eucharystia sprawowana). Powszechnie przyjmuje się, że najpełniej moc Ducha Świętego działa w sakramentach inicjacji, a zwłaszcza w chrzcie i bierzmowaniu. Tymczasem działanie Ducha Świętego w sprawowaniu Eucharystii tradycyjna refleksja teologiczna nieco zawężyła

nych elementów teologii liturgii, był C. Vagaggini (*Theologie der Liturgie*. Einsiedeln 1959 s. 15-27).

²⁵ KL 5-6, 16-17, 35, 48, 61, 102-104, 106-109, 111.

²⁶ Określenie „misterium paschalne” w okresie przedsoborowym nie było stosowane w oficjalnych dokumentach Kościoła. Zob. H. V o l k. *Theologische Grundlagen der Liturgie. Erwägungen nach der Constitutio de Sacra Liturgia*. Mainz 1964 s. 81-88; B. N e u n h e u s e r. *Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution über die heilige Liturgie*. „Lutherische Monatshefte” 36:1965 s. 12-33.

²⁷ H. A u f d e r b e c k. *Gemeinde als Versammlung. Zehn pastorale Thesen*. „Liturgisches Jahrbuch” 19:1969 s. 56-78.

i sprowadzała zasadniczo do konsekuracyjnego i komunijnego działania (podkreślanie epiklezy konsekuracyjnej i komunijno-eklezjalnej lub ekumenicznej). Współczesna jednak teologia pojmuje epiklezę eucharystyczną szerzej i nie ogranicza jej tylko do samej przemiany darów i komunii z Chrystusem i ludzi między sobą. Podkreślamy dziś przede wszystkim teologiczną kategorię „uobecnienia” – anamnezy, czyli uobecniającej pamiątki (wspomnienia) całego zbawczego paschalnego misterium Chrystusa, ze szczególnym uwzględnieniem również jedynej Jego ofiary krzyża. Dzisiaj refleksja pneumatologiczna kieruje się logiką trynitarną i łączy się nierozzerwalnie z eklezjologią i eschatologią. Wszystko to ogniskuje się w tajemnicy Eucharystii. Tak rozumiana pneumatologia eucharystyczna ma ogromne znaczenie ekumeniczne, gdyż ułatwia dialog katolicko-prawosławny²⁸ oraz katolicko-protestancki²⁹

Integralna wizja niedzielnej Eucharystii nie może pominąć wielorakiej obecności Chrystusa w sprawowaniu Eucharystii. Duch Święty uobecnia Chrystusa nie tylko w postaciach chleba i wina. Jego moc uobecnia Chrystusa nie tylko pod postaciami chleba i wina, ale również w znaku zgromadzonego ludu, w osobie odprawiającego kapłana oraz w słowie Bożym (KL 7). Duch Święty jednoczy nas dlatego w sposób wieloraki z uobecnionym Panem, wciela nas w Niego, a tym samym uświęca. Dlatego epiklezę komunijną należy również rozumieć w sensie szerszym, gdyż moc Ducha Świętego jednoczy nas z Chrystusem w sposób wieloraki. Na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza komunია słowa (*communio Verbi*). Przyjęcie Chrystusa w znaku słowa warunkuje owocne przyjęcie Go w znaku chleba i wina. Dlatego też Konstytucja o liturgii mogła z naciskiem stwierdzić, iż obie części sprawowanej Eucharystii (liturgia słowa i liturgia eucharystyczna) „tak ściśle wiążą się ze sobą, że stanowią jeden akt kultu” (KL 56). Jedność tę sprawia Duch Święty, który uobecnia w sposób realny Chrystusa w znaku słowa i w darach eucharystycznych. Upoważniony na mocy sakramentu święceń szafarz (biskup, prezbiter, diakon) jest tutaj jedynie narzędziem działania Ducha Świętego. W tak rozumianej pneumatologii eucharystycznej tkwi również teologiczne uzasadnienie zakazu głoszenia homilii przez osoby świeckie w czasie spra-

²⁸ Zob. W H r y n i e w i c z. *Trud i nadzieja. Próba bilansu dziesięciolecia dialogu katolicko-prawosławnego*. W: *Kościół chrześcijański w Europie narodów*. Red. P. Jaskółta, H. Sobeczko. Sympozja 1. Opole 1992 s. 23-36; t e n ż e. *Myśleć razem z innymi* s. 23-44.

²⁹ Por. S. C. N a p i ó r k o w s k i. *Duch Święty a Eucharystia według katolicko-protestanckich uzgodnień doktrynalnych na temat Eucharystii*. „Znak” 29:1977 s. 794-803; t e n ż e. *Pneumatologia dialogów protestancko-katolickich*. W: *Duch, który jednoczy* s. 233-252.

wowania Eucharystii. Przypomniała to ostatnio rzymska instrukcja o współpracy świeckich w posługiwaniu kapłańskim z 15 sierpnia 1997 r.³⁰

Rolę Ducha Świętego w niedzielnej Eucharystii najlepiej określa monachijski dokument dialogu katolicko-prawosławnego³¹. Dokument ten stwierdza, iż w Eucharystii „misja Ducha pozostaje zespolona z misją Syna, a celebrowanie Eucharystii odświeżaniem energii boskiej objawione przez Ducha działającego w Ciele Chrystusa” (I 5). Dokument ponadto wylicza poczwórną funkcję Ducha Świętego:

a) Duch p r z y g o t o w u j e przyjście Chrystusa, zapowiadając Go przez proroków, kierując ku Niemu dzieje narodu wybranego, będąc sprawcą Jego poczęcia z Dziewicy Maryi, otwierając serca na Jego słowo.

b) Duch o b j a w i a Chrystusa jako Zbawiciela w Jego dziele oraz Ewangelię, którą jest On sam. Celebrowanie eucharystyczne jest anamnezą (upamiętnieniem): prawdziwie, lecz sakramentalnie, dzisiaj, jednorazowe wydarzenie (*ephapax*) jest obecne i dzieje się. Celebrowanie Eucharystii jest *par excellence* uprzywilejowanym czasem (*kairos*) misterium.

c) Duch p r z e m i e n i a święte dary w Ciało i Krew Chrystusa (*metabole*), aby dokonał się wzrost Ciała, którym jest Kościół. W tym znaczeniu cała celebrowanie jest epiklezą, która staje się bardziej wyraźna w pewnych momentach. Kościół jest ustawicznie w stanie epiklezy.

d) Duch j e d n o c z y z Ciałem Chrystusa tych, którzy uczestniczą w tym samym chlebie i w tym samym kielichu. Odtąd Kościół ujawnia to, czym jest: sakramentem wspólnoty (*koinonia*) trynitarniej, „przybytkiem Boga z ludźmi” (por. Ap 21, 4).

Aktualizując to, co Chrystus uczynił raz na zawsze – wydarzenie misterium – Duch spełnia je w nas wszystkich. Ta relacja do misterium, bardziej oczywista w Eucharystii, występuje w innych sakramentach, które wszystkie są aktami Ducha. Dlatego Eucharystia stanowi ośrodek życia sakramentalnego³²

IV WNIOSKI KOŃCOWE

Świadomość pogłębionej refleksji pneumatologicznej niesie z sobą pewne wnioski natury doktrynalnej i praktycznej:

³⁰ *Instructio de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem* art. 3 § 1. „Acta Apostolicae Sedis” 89:1997 s. 852-877; „Notitiae” 34:1998 s. 24-25. Tłumaczenie polskie: *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów*. „Liturgia Sacra” 5:1999 s. 5-19.

³¹ *Misterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej*. Monachium 1982.

³² Tamże.

a) Pneumatologia ukazuje przede wszystkim pogłębioną wizję teologii niedzieli, zwłaszcza niedzielnej Eucharystii, nie tyle od jej strony zewnętrzno-obrzędowej i prawno-rubrycystycznej, ile od strony wewnętrznej i teologicznej. W sprawowanej liturgii niedzielnej trzeba uczestników wyczulić na szczególnego rodzaju „ocieranie się” o moc działającego w niej Ducha Świętego. Wszystko sprawia moc Ducha Świętego, wszystko dokonuje się mocą jednej wielkiej epiklezy. Świadomość tego faktu pozwoli wiernym przeżyć niedzielę głębiej i owocniej. Pogłębienia wymaga świadomość działania Ducha Świętego w całym sprawowaniu Eucharystii, zwłaszcza w wielorakim uobecnianiu Chrystusa i jego zbawczego misterium.

Na szczególną uwagę zasługuje ponadto pneumatologiczny wymiar liturgii słowa w sprawowaniu niedzielnej Eucharystii. Należy ukazać zbawczy dynamizm słowa Bożego, w którym mocą Ducha Świętego obecny jest Chrystus i jego zbawcze dzieło. Słowo Boże uświęca, gładzi grzechy, ale jest również pokarmem – „Pijmy krew Chrystusa nie tylko w znaku sakramentalnym, lecz również wówczas, gdy przyjmujemy Jego życiodajne słowa”³³ Proklamowane słowo Boże jest darem Ducha Świętego i jego przyjęcie warunkuje owocność uczestnictwa w wydarzeniu eucharystycznym.

b) Pogłębiona pneumatologia pozwoli ponadto na przewyżczenie, często nieuświadomionego, chrystomonizmu w sprawowanej liturgii (niekatolicycy obserwatorzy zarzucali chrystomonizm dokumentom II Soboru Watykańskiego, dotyczyło to zwłaszcza eklezjologii, a pośrednio również liturgii). Zarzut chrystomonizmu nie oznacza zaprzeczenia roli i znaczenia Chrystusa, nie polega na uszczupleniu chrystologii. Również w liturgicznej refleksji teologicznej powinien dokonać się proces zwrotu ku pneumatologicznej chrystologii³⁴ Świadomość pneumatologiczna ukazuje nam przede wszystkim to, „co Duch Święty czyni”, mniej natomiast to, „kim” On jest. Duch Święty odsłania nam głębokości Boga, ale jeśli chodzi o Jego naturę, pozostaje ukryty. Pozostaje naszym „Panem” i „Ożywicielem” Nie jest zatem tylko „mocą”, ale jest „Osobą”, odrębną w stosunku do Ojca i Syna. Refleksję teologiczną nad tajemnicą trzeciej Osoby Bożej podają nam oficjalne opracowania Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, które zostały opracowane na drugi rok przygotowania, dostępne również w języku pol-

³³ O r i g e n e s. *In Num. Hom. XVI 9*; R. G ö g l e r. *Zur Theologie des biblischen Wortes bei Origenes*. Düsseldorf 1963 s. 373.

³⁴ Zob. A. N o s s o l. *Duch Święty jako obecność Jezusa Chrystusa*. „Collectanea Theologica” 50:1980 z. 3 s. 5-23.

skim³⁵ Dlatego w liturgii, poza nielicznymi wyjątkami, modlimy się nie tyle do Ducha Świętego, ile do Ojca z Chrystusem w Duchu Świętym.

c) Nowego przemyślenia wymaga nasze traktowanie Eucharystii jako jednego z wielu sakramentów (w katechizmach i w nauczaniu ukazywany jako trzeci w rzędzie siedmiu sakramentów). Tymczasem tradycja wschodnia Eucharystii podporządkowuje wszystkie inne sakramenty. Chrzest i bierzmowanie otwierają dostęp do Eucharystii, pokuta pozwala na ponowny pełny udział w Eucharystii, kapłaństwo istnieje głównie dla sprawowania Eucharystii, małżeństwo pogłębia komunie z Chrystusem, a sakrament namaszczenia ma włączyć chorego do jedynej eschatologicznej Uczty Pańskiej. Większość sakramentów udziela się w zgromadzeniu eucharystycznym³⁶ Nic więc dziwnego, iż tak winna być kształtowana nasza katecheza i nauczanie. Katecheza o niedzielnej Eucharystii „ma dążyć do tego, by wpoić wiernym przekonanie, iż sprawowanie Eucharystii jest naprawdę ośrodkiem całego życia chrześcijańskiego zarówno dla całego Kościoła, jak i dla miejscowych wspólnot tegoż Kościoła. Wszak pozostałe sakramenty wiążą się ściśle ze świętą Eucharystią i do niej zmierzają”³⁷

BIBLIOGRAFIA

- A u f d e r b e c k H.: Gemeinde als Versammlung. Zehn pastorale Thesen. „Liturgisches Jahrbuch” 19:1969 s. 56-78.
- Commissione Teologico-Storica del Grande Giubileo dell’Anno Duemila. *Del Tuo Spirito, Signore, e piena la terra*. Edizioni San Paulo 1997; tłum. polskie: *Pełna jest ziemia Twego Ducha, Panie*. Oficjalny dokument Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. Tłum. ks. J. D. Szczurek. Katowice: Księgarnia św. Jacka 1997.
- Das Zweite Vatikanische Konzil. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen lateinisch und deutsch. Kommentare. Red. H. Vorgrinster. T 1. Freiburg im Br. 1966.

³⁵ Commissione Teologico-Storica del Grande Giubileo dell’Anno Duemila. *Del Tuo Spirito, Signore, e piena la terra*. Edizioni San Paulo 1997; tłum. polskie: *Pełna jest ziemia Twego Ducha, Panie*. Oficjalny dokument Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. Tłum. ks. J. D. Szczurek. Katowice 1997

³⁶ Na problem ten zwraca uwagę ks. H. Paprocki (*Duch Święty w sakramentach Kościoła*. W: *Duch, który jednoczy* s. 297-298).

³⁷ Kongregacja Obrzędów. Instrukcja *Eucharisticum Mysterium* (25 V 1967) 6. „Acta Apostolicae Sedis” 59:1967 s. 544-545.

- E i s e n b a c h F.: Der Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst. Systematische Studien zur Liturgiekonstitution des II. Vatikanischen Konzils. Mainz 1982.
- G ö g l e r R.: Zur Theologie des biblischen Wortes bei Origenes. Düsseldorf 1963.
- H r y n i e w i c z W Kościoły siostrzane. Dialog katolicko-prawosławny 1980-1991. Warszawa 1993.
- H r y n i e w i c z W Trud i nadzieja. Próba bilansu dziesięciolecia dialogu katolicko-prawosławny. W: Kościoły chrześcijańskie w Europie Narodów. Red. P Jaskóła, H. Sobeczko. Opole 1992 s. 23-36. Sympozja 1.
- Instructio de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem (15 VIII 1997). „Acta Apostolicae Sedis” 89:1997 s. 852-877; „Notitiae” 34:1998 s. 24-25. Tłum. polskie: Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów. „Liturgia Sacra” 5:1999 s. 5-19.
- L a m i n s k i H.: Die Entdeckung der pneumatologischen Dimension der Kirche durch das Konzil und ihre Bedeutung. W: Sapienter ordinare. Red. F. Hoffmann. Leipzig 1969 s. 392-405.
- L é c u y e r J.: Zgromadzenie liturgiczne: jego fundamenty biblijne i patrystyczne. „Concilium” 1-10:1965/66. 1968 s. 130.
- L e o n XIII. Encyklika *Divinum illud munus* (9 V 1897 r.). „Acta Sanctae Sedis” 29:1896-1897 s. 650.
- M a r c z e w s k i M.: Duch, który jednoczy. Zarys pneumatologii. Lublin 1998.
- M a r i n i P La Lettera apostolica *Dies Domini*. „Liturgia” 33:1999 nr 153 s. 277-285.
- M c D o n n e l l K., M o n t a g u e G. T.: Inicjacja chrześcijańska a chrzest w Duchu Świętym. Świadectwo z pierwszych ośmiu wieków. Tłum. M. Górnicki, W Kustra. Kraków 1997.
- Mysterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej. Monachium 1982.
- Modus 24, Responsio. W: Acta Synodalia sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II. T. 2. Cz. 5. Città del Vaticano 1971 s. 515-516.
- Mszał rzymski dla diecezji polskich. Modlitwy eucharystyczne I-III (Wspomnienie tajemnicy dnia w niedziele). Poznań 1986 s. 304*, 313*, 320*
- M ü h l e n H.: Die Wirksamkeit des Heiligen Geistes als Ermöglichungsgrund jeglichen liturgischen Tuns. Zum dogmatischen Verständnis der Aussagen der Liturgiekonstitution. W: Liturgie in der Gemeinde. Red. P Bormann, H. J. Degenhardt. T. 2. Salzkotten 1965 s. 40-61.
- N a p i ó r k o w s k i S. C.: Duch Święty a Eucharystia według katolicko-protestanckich uzgodnień doktrynalnych na temat Eucharystii. „Znak” 29:1977 s. 794-803.
- N a p i ó r k o w s k i S. C.: Pneumatologia dialogów protestancko-katolickich. W: M. M a r c z e w s k i. Duch, który jednoczy. Zarys pneumatologii. Lublin 1998 s. 233-252.
- N e u n h e u s e r B.: Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution über die heilige Liturgie. „Lutherische Monatsheft” 36:1965 s. 12-33.
- N o s s o l A.: Duch Święty jako obecność Jezusa Chrystusa. „Collectanea Theologica” 50:1980 z. 3 s. 5-23.

- P i u s XII. Encyklika *Mystici Corporis* (29 VI 1943). „Acta Apostolicae Sedis” 35:1943 s. 193-248.
- S c i c o l o n e I.: L’assemblea liturgica opera dello Spirito Santo. W: L’assemblea liturgica. Palermo 1979 s. 111-120.
- S o b e c z k o H.: Liturgia epifanią Ducha Świętego. „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 15-22.
- V a g a g g i n i C.: Theologie der Liturgie. Einsiedeln 1959.
- V o l k H.: Theologigische Grundlagen der Liturgie. Erwägungen nach der Constitutio de Sacra Liturgia. Mainz 1964.

SUNDAY AS THE DAY OF THE HOLY GHOST’S GIFT

S u m m a r y

The Apostolic Letter *Dies Domini* calls Sunday “Day of the Holy Ghost’s gift” (n. 28). The Holy Ghost Himself is a gift from the Resurrected Lord, who gave it to the Church on Easter Sunday and the Pentecost. Between these Sundays there is an inner unity. The gift of the Holy Ghost takes place also every Sunday. This happens first of all during the Sunday liturgy, especially during the Eucharist. In the Sunday Eucharist gathering the Holy Ghost makes Christ and His redeeming mystery present in many ways. The profound pneumatology of the Sunday allows its deeper and more fruitful celebration.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: niedziela, Duch Święty, Pięćdziesiątnica, Pascha.

Key words: Sunday, the Holy Ghost, Pentecost, Pascha.